

Mulder, F. & Janssen, B. (2013). Open (het) onderwijs. In R. Jacobi, H. Jelgerhuis & N. van der Woert (Eds.), *Trendrapport Open Educational Resources 2013* (pp. 38-43). SURF.
<https://www.robertschuwer.nl/download/trendrapportOER2013.pdf>

OPEN (HET) ONDERWIJS

door **Fred Mulder** en **Ben Janssen**

Open onderwijs krijgt meer en meer de aandacht, ook in het Nederlandse hoger onderwijs. Maar wat kenmerkt open onderwijs en wat kunnen we ermee? In dit artikel beschrijven we hoe de klassieke, 'ge-vestigde' wereld van het open afstandsonderwijs wordt gecomplementeerd door de innovatieve, 'opkomende' wereld van de digitale openheid. Open onderwijs heeft daardoor nieuwe dimensies gekregen. Internationaal wordt dit feitelijk onderkend, maar begripsmatig heeft dat nog onvoldoende weerslag gekregen. In deze bijdrage presenteren we een model (het 5COE model) waarmee die meer-voudige openheid begrepen kan worden en dat bovendien handelingsperspectieven biedt voor het Nederlandse hoger onderwijs.

Van open educational resources naar open education

Het 'openen' van onderwijs is in trek. Dat is vooral terug te voeren op een (stille) digitale revolutie die begon in 2001 met het door MIT publiceren van al hun cursussen als open courseware (OCW). In 2002 werd er een nieuwe term op deze ontwikkeling geplakt door UNESCO, namelijk open educational resources (OER), de term die nog steeds centraal staat in de recente 2012 Paris OER Declaration. Nog later ontstond de verbreding naar open education (OE); dit is bijvoorbeeld de dragende term in de Cape Town Open Education Declaration van 2008. Vanaf 2011 kwam daar de expansie bij van de zogenoemde massive open online courses (MOOC's). In 2012, ten slotte, publiceerde de Europese Commissie een document voor brede consultatie onder de titel *Opening up Education*, ter voorbereiding op een officiële lancering van dit verstrekkende initiatief medio 2013 (Mulder & Jelgerhuis, 2013). En dan zijn er nog termen in omloop als open educational practices, open learning services, open policies, enzovoorts. En niet te vergeten: er bestaan al decennialang open universiteiten met een eigen onderwijsmissie en -profiel, gericht op lifelong open and flexible learning (Mulder, 2010).

Er is onderhand een terminologiewoud ontstaan, waarbij de behoefte groeit om zicht te krijgen op wat waar voor staat, en hoe de diverse termen en concepten aan elkaar gerelateerd zijn. Om te beginnen: het begrip OER kent een paar weloverwogen en solide definities, die onderling wel wat verschillen, maar in brede kring aanvaard en gebruikt worden. Een veel aangehaalde definitie is die van de Hewlett Foundation:

"OER are teaching, learning, and research resources that reside in the public domain or have been released under an intellectual property license that permits their free use and re-purposing by others. Open educational resources include full courses, course materials, modules, textbooks, streaming videos, tests, software, and any other tools, materials, or techniques used to support access to knowledge."

Hoe zit het met de beschrijving van OER als een bredere term dan open courseware,

en heeft OER een meer open karakter.

2. In toenemende mate wordt er naar het concept open education gerefereerd als een verbreding ten opzichte van OER. Dat is zeer plausibel, maar zelden wordt aangegeven wat men eronder verstaat. Open education wordt vooral als een soort containerbegrip gebruikt.

Fred Mulder (fred.mulder@ou.nl) is universiteitshoogleraar bij de Open Universiteit en houder van een UNESCO-leerstoel in OER. Daarvoor was hij tien jaar rector magnificus van de Open Universiteit. Hij is actief betrokken bij OER-initiatieven van UNESCO, OECD en EU, alsmede van de organisaties van open universiteiten EADTU en ICDE. In 2012 ontving hij de ICDE Individual Prize of Excellence voor zijn werk aan OER.

Ben Janssen (ben.jansen@ou.nl) werkt eveneens bij de Open Universiteit. Hij is vanaf het begin betrokken geweest bij haar OER-projecten en was projectleider van een onderzoek naar businessmodellen en businessstrategieën gebaseerd op OER.

3. Wat betreft MOOC's valt op dat er onderscheid wordt gemaakt naar hoofdstromingen. Er is dus geen eenduidigheid in het gebruik van de term. Bovendien wordt er een stevig debat gevoerd over de vraag of MOOC's wel met recht het label 'open' voeren (Schuwer, Janssen & Valkenburg, 2013).
4. De noemer van het Europese initiatief *Opening up Education* lijkt goed gekozen te zijn, met name door de subtiele toevoeging van het woordje up. Dat staat voor een proces, een beweging, terwijl ook recht wordt gedaan aan de in de samenleving zo gewenste diversiteit: niet alle onderwijs zou in alle opzichten even open moeten zijn.

De verzamelbundel onder redactie van Iiyoshi & Kumar (2008) kent dezelfde titel (*'Opening up Education'*) en bevat een keur aan artikelen, maar maakt helaas niet de door de titel gewekte verwachting waar dat we geholpen zouden kunnen worden in onze speurtocht door het terminologiewoud. Ook de recente special issue van Open Praxis (2013), volledig gewijd aan Openness in Higher Education, is zeer leeswaardig en aan te bevelen, maar blijkt na gericht zoeken - tegen de hoop in bij zo'n titel - geen soelaas te bieden. Wikipedia dan maar? Dit is wat dáár staat:

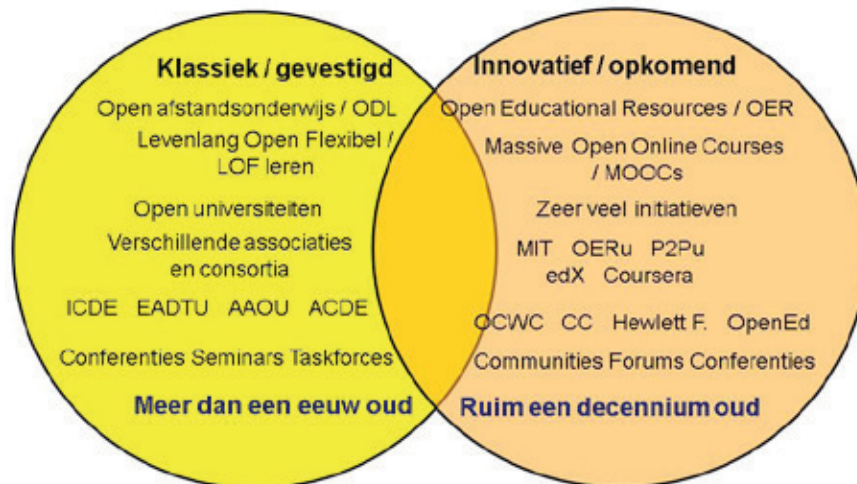
"Open education is a collective term that refers to educational organizations that seek to eliminate barriers to entry. Such institutions, for example, would not have academic admission requirements. Such universities include Open University in Britain and Athabasca University in Canada. Such programs are commonly distance learning programs like e-learning, mooc and opencourseware, but not necessarily. (...)"

Een schamel resultaat met een zeer beperkte invalshoek (*open entry at Open Universities*), onduidelijk, op punten aanvechtbaar, absoluut voor verbetering vatbaar ... Met dit artikel willen we een poging ondernemen om in de hier geschetste situatie van begripsmatige vaagheid en rommeligheid verandering aan te brengen.

Twee werelden van open onderwijs

Er kunnen twee werelden van open onderwijs worden onderscheiden (Mulder, 2011; zie Figuur 1):

1. De klassieke, 'gevestigde' wereld van open afstandsonderwijs (ODL = open and distance learning), in wat modernere terminologie lifelong open and flexible (LOF) learning genoemd, met de open universiteiten en allerlei instellingen voor afstandsonderwijs (meer dan een eeuw oud).

Figuur 1 Twee werelden van open onderwijs

2. De innovatieve, 'opkomende' wereld van OCW, OER en MOOC's; met een grote verscheidenheid aan initiatieven, van MIT tot Khan Academy, van Peer2Peer (P2P) university tot OER university, van het OCW Consortium tot edX en Coursera (ruim een decennium oud).

Deze twee werelden hebben hun eigen ontstaansgeschiedenis, drijfveren, ambities, cultuur, filosofie, aanpak van innovatie en toekomstscenario's. Zo bezien liggen ze dus ver uit elkaar. Maar de doelgroepen overlappen wel, evenals de vergaande inzet van ICT in het onderwijs. Vanaf 2006 schuiven ze meer over elkaar heen, als de Britse en de Nederlandse Open Universiteit als eerste in de klassieke wereld van open afstandsonderwijs starten met een OER-project (Mulder, 2010). En onderhand zien we steeds meer samenwerking en synergie, maar ook – hoe kan het anders? – concurrentie.

Klassieke en digitale openheid

Gerelateerd aan de ontstaansgeschiedenis en cultuur van de twee werelden van open onderwijs onderkennen we twee soorten openheid: klassieke en digitale.

In de klassieke openheid kunnen we de volgende zes graden of dimensies onderscheiden (Mulder, 2010):

- a. *Open toelating*: in principe kan iedereen ongeacht vooropleiding deelnemen. Er zijn strikt genomen geen ingangsdiploma's vereist.
- b. *Vrijheid van tijd*: men kan op elk moment in een jaar met een cursus of opleiding beginnen en op elk tijdstip studeren.
- c. *Vrijheid van tempo*: de studie kan in beginsel volgens eigen tijdsplanning en snelheid plaatsvinden.
- d. *Vrijheid van plaats*: studeren kan met cursusboeken en met online leermaterialen en leerdiensten; dat kan thuis, op het werk (met toestemming...) in een bibliotheek, in een virtuele klas, onderweg in trein of vliegtuig, in het buitenland, op een boot, in detentie, enzovoorts.
- e. *Open programmering*: de onderwijsprogramma's kennen bepaalde vrijheden naar inhoud en volgorde; men kan naar eigen keuze modules / cursussen volgen en desgewenst combineren; er zijn korte onderwijsprogramma's en open opleidingen.
- f. *Open naar doelgroepen*: de populatie is zeer heterogeen, is van alle leeftijden en kent een breed scala aan contexten, met als gemeenschappelijk kenmerk dat men de studie (in deeltijd) combineert met werk, zorgtaken of andere activiteiten: leven-lang-leerders van divers pluimage.

Er bestaat nergens ter wereld een onderwijsinstelling die op alle zes dimensies 100% open is of zou willen zijn. Open universiteiten scoren naar verwachting beduidend hoger op de zes graden van openheid dan reguliere ho-instellingen, die in het algemeen een meer gesloten model hanteren. Overigens beginnen grenzen te vervagen door de steeds meer toegepaste *blending* van open en gesloten kenmerken in het onderwijs in allerlei vormen en gradaties.

Dit laatste wordt ook gestimuleerd en mogelijk gemaakt door de digitale revolutie die die andere openheid heeft voortgebracht, de digitale. Die onderscheiden we naar de verschillende domeinen waarop zij betrekking kan hebben (Mulder, 2010):

- a. *Open source*: een term die in 1998 werd geïntroduceerd en die verwijst naar de praktijk die in de productie en ontwikkeling van software vrije toegang geeft tot de bronmaterialen (source) van het eindproduct.
- b. *Open access*: een label dat verwijst naar vrije toegang tot culturele en wetenschappelijke verwezenlijkingen, in het bijzonder het gratis online beschikbaar stellen ervan, met dien verstande dat er geen veranderingen in mogen worden aangebracht (met name van belang bij wetenschappelijke publicaties en onderliggend materiaal, open data).
- c. *Open content*: een verzamelnaam voor creatief werk (zoals tekst, afbeeldingen, geluid en video) dat wordt gepubliceerd onder een licentie die het kopiëren maar veelal ook het bewerken en verspreiden ervan expliciet toestaat (bijv. Wikipedia, let op het verschil met open access).
- d. *Open educational resources (OER)*: is al aan de orde geweest en is te beschouwen als de vierde loot aan de stam van digitale openheid, betrekking hebbend op leer-materialen.

Zoals er *blending* bestaat tussen open en gesloten kenmerken van onderwijs, zo geldt ook dat de klassieke wereld van open afstandsonderwijs steeds meer ook de digitale openheid omarmt, terwijl omgekeerd de innovatieve wereld belangrijke elementen uit de klassieke openheid ontdekt en adopteert. Ook hier verflauwt het onderscheid dus.

Een 5-componentenmodel voor open onderwijs

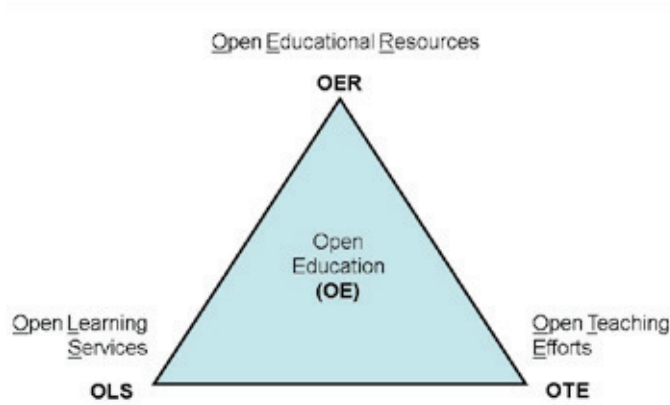
De twee voorgaande paragrafen vormen de opmaat naar waar het in dit artikel om gaat. De tweedelingen (in werelden van open onderwijs en in het concept openheid) zijn modelmatig aantrekkelijk, maar ook simplificaties. De werkelijkheid is niet binair, maar toont een heel spectrum aan invullingen, door *blending*, profilering, samenwerking en concurrentie. Er is dan ook behoefte aan een solide model dat die diversiteit recht doet en helder kan afbeelden.

Wij presenteren hier een 5-componentenmodel met drie componenten voor de aanbodzijde van het onderwijs en twee voor de vraagzijde (Mulder, 2011 en 2012). We gebruiken hiervoor Engelse termen met het oog op de internationale context. En we refereren naar het model voor het gemak met de afkorting 5COE (*five Components for Open Education*).

De componenten aan de aanbodzijde zijn de volgende:

1. *Open educational resources (OER)*: de bekende eerste component.
2. *Open learning services (OLS)*: een breed scala aan online en virtuele voorzieningen, die vrij (gratis) of tegen betaling beschikbaar zijn voor begeleiding, advies, bijeenkomsten, communities, teamwork, presentaties, bronnenraadpleging, internetnavigatie, toetsing, examinering, enzovoorts.
3. *Open teaching efforts (OTE)*: de menselijke inbreng in het onderwijs, de inspanningen die docenten, opleiders, ontwikkelaars en ondersteuners in hun verschillende rollen in het onderwijs leveren, in een professionele, open en flexibele leeromgeving en cultuur. In de meeste gevallen zal hiervoor betaald moeten worden.

Zie Figuur 2 voor een grafische weergave van het 5COE model voor zover dit de aanbodzijde betreft.

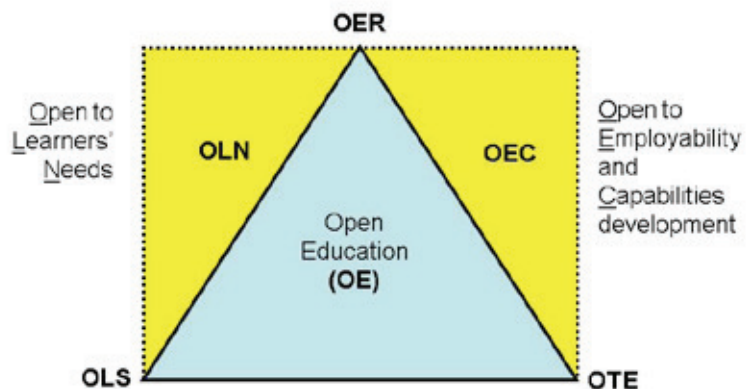

Figuur 2 De drie aanbodcomponenten van het 5COE model

We kunnen niet volstaan met onderwijs slechts te bezien vanuit het aanbod. Er hoort een match te zijn met wat de behoeften zijn. Aan die vraagzijde bevat het 5COE model de volgende twee componenten.

4. *Open to learners' needs (OLN)*: lerenden willen onderwijs dat betaalbaar, studeerbaar, kwalitatief aan de maat en interessant is, en ook nog iets oplevert. Om open te zijn mag het onderwijs geen restricties opleggen wat betreft toelatingseisen, tijdstip, plaats, tempo of programma. En moeten er voorzieningen zijn voor levenslang-leren, certificering van praktijkervaring, goede schakels tussen formeel en informeel leren, enzovoorts.
5. *Open to employability & capabilities development (OEC)*: het onderwijs zal ook open moeten staan voor een veranderende samenleving en arbeidsmarkt, de bepalende rol van kennis en innovatie, en de invloed van globalisering, terwijl het tegelijkertijd ruimte moet bieden aan nieuwe vaardigheden, kritisch denken, ethiek, creativiteit, en persoonlijke groei en burgerschap.

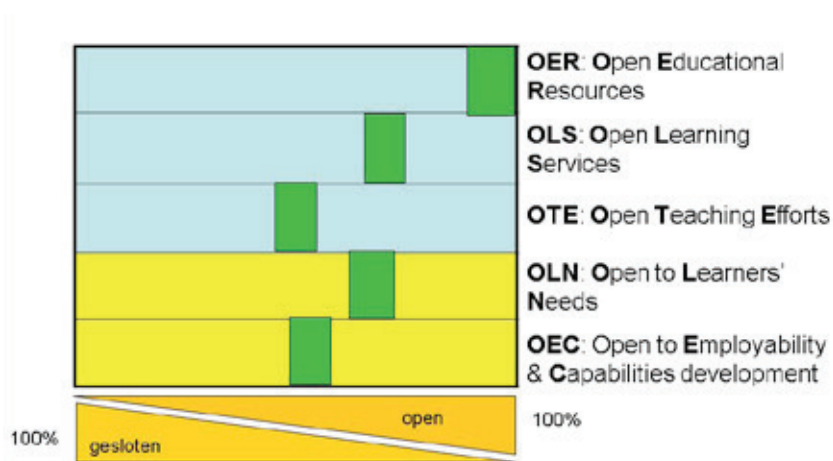
In Figuur 3 wordt het 5COE model uit Figuur 2 gecompleteerd met deze twee vraagcomponenten.

Figuur 3 Het 5COE model met alle vijf componenten (aanbod & vraag)

Openheid is een keuze

Met het 5COE model in de hand kunnen we 'vingerafdrukken' maken van onderwijsinstellingen. Zo'n afdruk geeft aan waar een instelling zich bevindt, dan wel zich opstelt, op de vijf componenten of dimensies van openheid. In Figuur 4 wordt een hypothetisch voorbeeld gegeven. De schaal loopt van 100% geslotenheid aan de linkerzijde tot 100% openheid aan de rechterzijde. De vijf schuiven in het schema geven het profiel en de positie van de instelling aan in open onderwijs.

Figuur 4 Voorbeeld van een institutionele 5COE-vingerafdruk

Open onderwijs is in onze ogen geen doctrine. Het is een oriëntatie, waarmee meer en beter tegemoet kan worden gekomen aan de diversiteit aan kenmerken, omstandigheden en behoeften in de samenleving ten aanzien van onderwijs.

Onderwijsinstellingen kunnen daarin positie kiezen. Wij willen instellingen niet aanraden om op alle vijf dimensies volledig rechts te gaan zitten, omdat de duurzaamheid van zo'n profiel in twijfel kan worden getrokken ... met een uitzondering voor OER omdat daar een 100% score waarschijnlijk gunstig is voor alle instellingen, onafhankelijk van hun profiel (Mulder, 2012). We willen ook afraden om als instelling een profiel te kiezen dat zich op alle dimensies helemaal links bevindt. De levensvatbaarheid daarvan binnen de zich ontwikkelende maatschappelijke context lijkt ons niet erg groot. Het in dit artikel gepresenteerde 5COE-model biedt ruimte voor zo'n genuanceerde benadering van open onderwijs. Tegelijkertijd scheidt het een kader waarin het begrip openheid in verschillende dimensies/componenten als 'drager' wordt gehanteerd. Je kunt er niet omheen.

Literatuur

- Iiyoshi, T., & Kumar, M.S.V. (eds.) (2008). *Opening Up Education: The Collective Advancement of Education through Open Technology, Open Content, and Open Knowledge*. MIT press, http://mitpress.mit.edu/sites/default/files/titles/content/9780262515016_Open_Access_Edition.pdf
- Mulder, F. (2010). *Open ... Toespraak bij de rectoraatsoverdracht op de Open Universiteit in Heerlen*. http://www.ou.nl/Docs/dies%20nataalis/Redeboek%20rectoraatsoverdracht%202010_DEF.pdf
- Mulder, F. (2011). *Classical and digital openness in a fascinating blend: global! ... institutional? ... Presentatie op de EADTU Conference, 3-4 November, Eskişehir, Turkije*. http://www.eadtu.eu/images/stories/Docs/Conference_2011/Fred_MULDER_-_Classical_and_digital_openness.pdf

- Mulder, F. (2012). Open Educational Resources in Opening up Education. Presentatie op de EU Ministerial Conference, 9-11 December, Oslo. <http://ministerialconference2012.linkevent.no/F%20Mulder%20parallel.pdf>
- Mulder, F., & Jelgerhuis, H. (2013). OER in internationaal perspectief: de invloed van IGO's op de OER-beweging. In: Trendrapport OER 2013.
- Open Praxis (2013), Openness in Higher Education. Vol 5, No 1 (Special Issue / ed. Gil-Jaurena, I.). ICDE. http://www.icde.org/Open+Praxis%2C+first+issue+published+on+15+January.b7C_wJHOYU.ips
- Schuwer, R., Janssen, B. & Valkenburg, W. (2013). MOOC's: trends en kansen voor het hoger onderwijs. In: Trendrapport OER 2013.

Internetbronnen

- Cape Town Open Education Declaration: <http://www.capetowndeclaration.org/read-the-declaration>
- 2012 Paris OER Declaration: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/Events/English_Paris_OER_Declaration.pdf
- Opening up Education: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/consult/open_en.htm
- Hewlett Foundation (definitie OER): <http://www.hewlett.org/programs/education-program/open-educational-resources>
- Wikipedia (definitie Open Education): http://en.wikipedia.org/wiki/Open_education